

ւին : Եւ այս ծանօթութեան մէջ պիտի հասկը-
ցնեն թէ պաշարումը որ ժամանակէն կ'ըսկըսի , և
որքան տեղ կը տարածի :

2. Պաշարումէն առաջ ներքո նաւահանգիստը
գտնուող չէզոք նաւերը ազատ պիտի ըլլան տասն
և հինգ օրուան մէջ դուրս ելելու թէ բեռնով և
թէ պարսպ , և այս 15 օրս պաշարման սկիզբէն հաշ-
ուելու է :

3. Դէմքեր և Վերաբերող նաւահանգիստները
կատարելապէս ազատ պիտի ըլլան չէզոք նաւերուն
մտնելու և ելլելու համար . բայց այս նաւերս ալ
ծախու ապրանք պիտի չի բերեն . միայն թուղթ և
նամակներ բերելու կարող պիտի ըլլան :

4. Սեբեքիայի այն նաւերը՝ որ ձկնորսութենէ
զատ բան չեն ընեն , որ կողմն որ ըլլան նէ կրնան ի-
րենց գործը շարունակել . անոնց համար բան չկայ :

5. Հիմակուան վիճակին նայելով՝ Լուսաբադան
երկրին դրօշակը կրող նաւերուն գէմ թշնամու-
թիւն չիկայ :

ԲՕՐԹՈՒԿԱԼ : Այս տեղի լուրը գէշ բաներ
կը պարունակեն : Սօսերս հոս երաժ խռովութեանը
պատճառաւ պաշտօնէն հրաժարուող և Տերութեան
երկրէն ալ փախչող Պ. Քապրալ եղբարը կուսակից-
ները Օբորդօ քաղաքին կողմը գլուխ վերցուցած
են . Ի խափնա թագաւորանիստ քաղաքին մէջ ու-
րիշ բանի համար երկպառակութիւն կայ . ուրիշ
կողմէն ալ Տօն Սիկուէլ թագաւորապետն իշխանը
Սիւնիօ և Դրաս օս մօնթէն (լեռնամէջ) ըստած
գաւառներուն բնակիչները ոտք կը հանեն : Ասոնք
արդէն Սօնգէպէկէ տեղին տիրած են . և այն տեղի
քաղաքական կառավարութեան անդամները Սպա-
նիայի Վերին ըստած քաղաքը փախած են : Անոնք
երթալէն ետքը Տօն Սիկուէլին կուսակիցները՝ որ
հինգ կամ վեց հարիւր հոգի մը կային , և զօրապետ
նին էր Պէնիդօ Սօնա , զիւր լապտաճ Գոյալանիս
էր . երգեցին քաղաքը առնելուն համար , և կա-
ռավարութեան նոր ատենն տնօրինեցին . և Տօն
Սիկուէլը Սիբայէլ Ա. թագաւոր Սօրդուկալայ ան-
ուանելով՝ իրենք ալ անոր հաւատարմութեան եր-
դում ըրին , քաղաքացւոց ալ ընել տուին :

Այն օրը՝ Յունիս 17, նոյն ժամուն մէջ՝ որ էր
կէս օրէն երկու ժամ ետքը , Դօնալ քաղաքն ալ
առոր պէս եղաւ . և ասոնց լուրը Սպանիա հասաւ
կուրից օտէ Ի իմիայն ձամբով : Եւ որովհետեւ Տօն
Սիկուէլը ներկայ չէր՝ անոր քոյրը Սարիա իգապէ-
լան թագաւորութեան խնամակալ և թագաւորի
փոխանորդ անուանեցին , մինչեւ որ Տօն Սիկուէլը
գայ : Թագաւորական զօրքը դէպ ի այս կողմը կ'եր-
թան . և ապստամբները զսպելու դժուարութի մը
չերեւիր կ'ըսէ Սպանիայի լրագիրը :

Բայց այս վախը կայ որ , թէ որ Ի խափնայի մէջ
գլուխ վերցնողները Սօնգէպէկէի դիտարածը
լսեն նէ՝ կառավարութեան ատենին ատենակալ-
ներուն փոխարէն կ'ուզեն : Ինչ որ ըլլայ նէ՝ կառա-
վարութեան հիմակուան նախագահը Պ. Քալմէլա
երկու թուրի մէջ մնացածի պէս է :

Այս խռովութիւններու և անկարգութիւն-
ներու մէջ՝ տերութեան սահմանադրութեան կու-
սակիցները որ Շարիֆա կ'ըսուին , և Ի խափնայի մէջ
ոտք ելողներուն մէկ մասը ասոնք են : Սրբաւորած
են և տերութեան գործերուն գործակալն ընտրու-
թեան պատրաստութիւններ կը տեսնեն : Յունիսի
15 էն ի վեր Ի խափնայի մէջ մէկ նոր օրագիր մը
կը հրատարակէ կոր Դէլէկրաֆօ (Դիւալ) անուանով ,
և նայատակն է Քապրալին կողմը և անոնց միտքը և
գաղափարը պաշտպանել : Այս օրագրոյ ոճը հա-
կըցնելու համար սա կտորը անկէց թարգմանելով
հոս դնելը բաւական է :

Իսկ այս վիճակին հասած ըլլալով , Շարիֆա-
նէրուն մէկ տեղ Ժողովքը չէ թէ լոկ պարտականու-
թիւն՝ ալ և հարկ մըն ալ է : Սենք մեռած մարմին
չեմք . առողջ և կենդանի մարդիկ եմք . օրէնքի հա-
մեմատ միջոցներ և ակնխրութիւններ շատ ունիմք .
մեզի ազոտ և ամօթ բերելու բանի մէջ ամենեւին
մըտնելք չունիմք : Յաղթուողները միայն մենք
չեմք . ամբողջ տերութիւնը յաղթուեցաւ :

ՄՈՆԹԵՎԻՏԵՕ : Առաջները ըսուեցաւ որ՝
Ռօդաս բռնաւորին կողմանը հետ խօսելու համար
դեսպանի պէս գաւոր անգղիացի զօրավար մը ըս-
տանուեցաւ : Ետքէն առնուած տեղեկութիւնները
կը ցըցեն որ ըստանուած չէ . միայն ներքո ար-
գիւրած բանադը գրեւորած է . և երբ որ Պուէնտո
հրկեցիք այս մարդ խարդախութեամբ բռնեցին ,
ասոր մարդիկն ալ Պուէնտո հրկեցի զօրավար մը
բռնեցին և քովերնին պահեցին , որ անգղիացի
զօրավարին կենաց ապահովութեանը համար սո-
տանք ըլլայ :

Սօնգէպէկէի մէկ օրագիրը՝ Ուրուկուայի ծո-
վեղերը Ռօդասին զննուորներուն մեռցուցած Պ.

Լաուրէրէր նաւապետին թաղումը կը պատմէ : Ա-
սոր մարմինը Պուէնտո հրկեղ տարուեցաւ հանդէ-
սով : Հանդէսին գլուխը գտնուեցան լիակատար
իշխանութիւն ունեցող երկու դեսպան . Սօնգէ-
պէկէի հասարակապետութեան պատերազմական
ատենին նախագահ իշխանը , գաղղիացի և անգ-
ղիացի նաւերուն ծովակալները , և ուրիշ շատ պաշ-
տօնատարներ և զօրավարներ և խոմբ մը զօրք ամ-
բողջ , և շատ մարդիկ ամէն աղգէ : Այս բազմու-
թեան մէջ՝ որ ամէն մէկը ալ և ալ լեզու կը խօ-
սէին , մարդ չիկար որ կտրիճ նաւապետին մահ
ուանը վրայ սիրտը չիցաւէր : Սենքն ալ այս մարդս
կը գովէին . ամէնն ալ Քալմէլա Պրանքասի փառաւոր
պատերազմը իրարու կը սրտամէին :

ՇԻՒԵՏ : Ասկէց առաջ Շուէտի Կարոլոս Յով-
հաննէս թագաւորին անուանը յիշատակ՝ Եօքէ-
բինկ քաղաքին բնակիչները իրենց ծախքով մէկ ար-
ձան մը շինել կուտան կոր Պալիէրայի Սիւնիք քա-
ղաքը՝ Շվանգալէր անուն երեւելի քանդակագոր-
ծին . և այս արձանս դէպ ի օգոստոսի վերջերը
Եօքէբինկ կը հասնի : Բայց նոյն քաղաքին բնա-
կիչները մայիս ամսոյն վերջերը Շվեթօրմ քաղաքը
յատուկ մարդ խրկեցին Օսկար առաջին Շուէտու-
այժմեան վեհապետ թագաւորը հրաւիրելու հա-
մար , որ այն արձանը տեղը դրուելու օրը ըլլալու
հանդէսին ներկայ գտնուի : Թագաւորն ու թագու-
հին ասոնք սիրով ընդունեցին , հրաւիրմանը հա-
ձեցան : Պատգամաւորները թագաւորէն խնդրեցին
որ արձանը տեղը դրուելու հանդէսին օրը որոշէ .
այն ալ որոշեց հոկտեմբեր ամսոյն 20 երրորդ օրը :

ՀԱՒԻՒ : Այս հասարակապետութեան մէջ ել-
լող ապստամբները՝ կառավարութեան զօրացը դէմ
եղան . Բօրք օրէնս նաւահանգստին հարաւային
կողման լեռներուն մէջ պատերազմ եղաւ . կառա-
վարութեան զօրքը յաղթուեցան , և մեռնողները
քանի մը հարիւր հոգի կ'ըլլեն : Այս պատմութիւ-
նը կըստն Հաիդէն մայիսի 28ին :

ԱՅԳԱՅԻՆ

Վէն աղբ իրեն փառք կը համարէ որ աղգէն է
նէ այն աղգէն ըլլալ . խիստ սղօտի՝ խիստ տկար
աղգ մըն ալ ասանկ է երբոր լուսաւորեալ է : Ա-
սանկ սղօտի ու տկար աղգերը իրենց աղգին վրայ լնչ
կը գտնան սրտը ետալու . որոնք հին աղգ ենք ըսե-
լով կը պարծենան , որոնք ժամանակաւ գիտուն աղգ-
էինք ըսելով , որոնք հարուստ էինք , որոնք մեծ էինք ,
որոնք ալ հիմա սղօտի ենք , բայց միաբան ըլլալով՝
երկրաւորութիւնը , վաճառականութիւնը , մե-
քենականութիւնը և ամէն կերպ գիտութիւնները
մէջերնիս ծաղկած է ըսելով . վերջապէս իւրաքան-
չիւր աղգ մէյնէլ յատկութիւնով կը պարծի . վասն
զի նախկինամութիւնը ամէն աղգէն մէյնէլ յա-
տուկ ձիւք պարգեւներ է որ անով պարծի ու միտ-
թարուի : Դանք մեր աղգին . մեր աղգը պարծենա-
լու բան մը չունի մի , չունի մի արդէօք անանկ մէկ
բան մը որ անով համարձակի պարծենալով Հայ եմ
ըսելու ու չամայէ : Ինչքն չունի : Հայիկն օրէն
մինչեւ աս օրս Հայ անունով մնալը քիչ աղնուա-
կանութիւն կը համարուի իրեն , ահա ասով թող
պարծի . մինչեւ հիմա համար հազար վտանգաւոր
մրիկներու հանգիստը , անոր զարհուրելի ալիքնե-
րուն դէմ մարտեր հէմ վնքը հէմ իւր սուրբ հա-
ւաքը անկործան պահելը քիչ արիւթիւն կը հա-
մարուի իրեն , ահա ասով թող պարծի . հիմա ալ
դեռ աշխարհիս վրայ շատ աղգեր խորին քնոյ մէջ
խռիւլն իրեն անոնց չի նայելով , հասար իրմէ ա-
ռաջ արթնցող ու լուսաւորող Եւրոպայի աղապ-
մանաւոր զինքը պաշտպանող ու աշխուկան մար-
դապետութեամբ խնամող Օսմանեան աղգին նայե-
լով արթննալը , ուսման յառաջդիմութեանը հա-
մար այսչափ ընկերութիւններ՝ գաղտնի հաստա-
տելը քիչ խոհեմութիւն քիչ իմաստութիւն կը հա-
մարուի իրեն , ահա ասոնցմով թող պարծի : Աչք
նետած աղգերուդ պէս կատարելապէս կիրթ չես ,
հարուստ չես , մեծ չես . այդ քեզի ցաւ է . այդ քե-
զի ամօթ կը բերէ : Ասնք չըլլալը ամօթ բան մը
չէ , հասար ասոնք որ ձամբով կրնան ըլլող նէ այն
ձամբան չի գտնուիր կամ գտնուելէն ետքը խոտ-
րիւր ամօթ բան է . ուրեմն դուն որ այս ձամբան
ես ու քիչ շատ միջոտ առաջ երթալու վրայ ես նէ ,
մի յուսահատիր , մի վճատիր , հապա յուսա , արի-
ւոյր և մի ամաչը Հայ եմ ըսելու :

Հայ եմ ըսելու մինչեւ հիմա ամբողջ մարդոց
մէջէն կրնան ըլլալ անանկներ որ այս խօսքերովս հա-
մողւին և իրենց աղգին յարգը բաւական ճանձնա-
լով՝ ասկէ ետեւ Հայ եմ ըսելու համարձակին ,

բայց բուն Հայ ըլլալին հաստատուելու գլխաւոր
նշանը՝ փորձը որն է նէ , անկէ դուրս ըլլան , ըսել
կ'ուզեմ հայերէն չի գիտնալ : Ինչ ըսել է , մէկ մարդ
մը որ հայերէն չի գիտնալ նէ հայ ըլլալը չի կրնար
հաստատել . հաստատել ալ նէ շատ դժուարու-
թիւն կը քաշէ և իւր աղգին լեզուն չի գիտնալով
կրած անարգանքն ալ մեծ կ'ըլլայ :

Ինչպէս ամէն կենդանի թէպէտ շատ կերպ հան-
գամանքներով կրարմէ կը տարբերուին , բայց առա-
ւել զգալի կերպով տարբերուելու համար ձայնով
կը տարբերուին և անով գիւրաւ կը ճանչցուին . ա-
սանկ ալ իւրաքանչիւր աղգ իւր սեփական լեզ-
ուով կը ճանչցուի :

Կրնայ ըլլալ որ գոց աչքով մէկ ձեռքով սոխակ
մը բռնես և մէկ ձեռքով ճնշուով մը , սոխակը զիս
գարնան գեղեցիկ առաւօտները կը զուարճացու-
նէ իւր անուշ ձայնով ըսելով այն կենդանին սի-
րել ուզես և միւսն ալ արտի ժամանակ ցորեններս
կ'ուտէ ըսելով սպաննել ուզես , և չի հասկընա որ
ձեռքինդ սոխակն է և որ ձեռքինդ ճնշուով
առջինը երկրորդին տեղը սպաննես , բայց սոխակը
ձայնը հանէ նէ կ'աղաթի մահուան վտանգէն : Վի-
տես քի մեր աղգը իւր լեզուն չի բանեցունելով
այս կերպ և այլ ասկէ մեծ վտանգներու մէջ չին-
կաւ մի : Բանի քանի Եւրոպայիներուն մէջէն ձամ-
բու սնտուկներուն պէս աշխարհք սլորտող ձամ-
բորներուն ստորաբոլորութեանց մէջ կարգացուեր
է որ , ասոնք Հնդկաստան սլորտած ատենին
տեսներ են որ առ հասարակ Հայերը Հնդկիւն-
րուն մէկ տեսակ լեզուն կը խօսին , Հայերը Հնդկի-
ներուն մէկ տեսակն են տէյի սնդեր են . ոմանք
ալ Պարսկաստան սլորտած ատենին տեսներ են որ
Հայերը առ հասարակ սլորտիւքն կը խօսին , Հա-
յերը Պարսիկներէն առաջ եկած հատուած մըն է
տէյի սնդեր են . ոմանք ալ Տաճկաստան սլորտած
ատենին տեսնալով որ շատ քաղաքներ Հայերը բը-
նաւ հայերէն չեն գիտեր առ հասարակ տաճիկ-
րէն կը խօսին , Հայերը Տաճիկ պէս բան մըն են
տէյի սնդեր են . Ինչպէս հիմա ևս ոմանք խաբէրայ
մարդիկ իրենց խաբէրայութեանը յաջողութեանը
համար մինչեւ աշխարհքին մէկալ կողմը աւտացու-
ցեր են խել մը անխելը մարդոց որ Վիտայի մէջ
գտնուած հիմակուան Հայ ըստած աղգը Հայ չէ
այլ դեռ Բրիտանիայ չի ճանչցուած աղգերէն մէկն
է : Ուրիշ կ'առնեն ասանկ գրելուն համարձակու-
թիւնը . գլխաւորապէս լեզուններնիս ձգել Տաճկաս-
տանի մէջ եղածնիս տաճիկերէն , Պարսկաստանի մէջ
եղածնիս պարսկերէն , Հնդկաստանի մէջ եղածնիս
հնդկերէն խօսելուս կ'առնեն , և թէ որ Եւրոպէս
սրբազան Աթլիքիտոս բազմախնամ հայերնուս ըզ-
գուշուիք չըլլայ նէ Ռուսաստանի հայերուն համար
ալ Հայերը Ռուսին մէկ տեսակն է ըսողներ պիտի
գտնուին օր մը : Այս վտանգը կայ միշտ առաջինիս .
բայց այս վտանգէն ասկէ ետեւ ալ ազատ ըլլա-
նուս աւետիսը ես տամ քեզի . վտան զի հինգ վեց
տարիէ ի վեր ասանկ տաճիկերէն խօսող և հայերէն
բնաւ չի գիտող քաղաքներուն մէկ քանիկն իտհմ
և աղգաւոր տաճիկները տաղիկէն անդիկէն հա-
յաքէտ վարժապետներ ձեռք ձգելով իրենց վի-
ճակներուն մէջ գտնուած գաղտնիքներուն աշակեր-
տացը հայերէն գրել կարգալ և խօսիլ սորիւցնելու
կ'աշխատին : Ինչպէս ամսոյս 19 թուականով Եւր-
րիանուպօլիսէն առած նամակին անանկ կ'իմացու-
նէ մեզի որ Վարդապետի երկուշաբթի առաւօ-
տուն ժամը երկուքին հանդիսականաց բաւական
բաղմութիւն ներկայ ըլլալով այն քաղաքին Աշու-
կունեաց դպրոցին տարեկան քննութեան հանդէ-
սը կատարուեր է հայերէն մայրուր աշխարհաբա-
լեզուաւ : Աշակերտաց ուսմանը առ այժմ հայե-
րէն , մաթէմաթիքա և պատմութիւն է , որոնց
մէջ ուսանողաց մեծագոյն մասը քաջալու հանդի-
սանալով ներկայ գտնուող հայապի հանդիսական-
ներուն ջերմեւանդ փափաքը լեցուցեր են : Կու-
վութեան արժանի է արդարեւ Բարձրադասարան
Վարդի Վրքեպիսկոպոս Եւրիանուպօլսոյ ուսում
նասէր Վաչնորդին բարեջան աշխատութիւնը որ
այն տեղի գտնուած աղգակիցներնուս որդեգր յա-
ւաջդիմութեանը համար բնաւ չի խնայեր : Ար-
յուսամբ որ քիչ ժամանակի մէջ թէ այս պատուա-
կան անձին անընդհատ աշխատութեամբ և թէ
նոյն դպրոցին ուսումնական և ջանասէր Պ. Ռու-
բէն Ռուբինեան դասատուին անխնայ վաստակով
շատ առաջ կ'երթան աշակերտները իրենց բոլոր
ուսմանը մանաւանդ հայկաբանութեան մէջ , և այս
կ'ըլլայ մէկ բարի օրինակ մը հայերը Տաճիկերէն խօ-
սող ամէն քաղաքներուն :

Մատթէոս սրբապետ Պատրիարք հայրը կի-
րակի առաւօտ բարձրադասարան Մէհմետ Ալի փա-
շային այցելութեան գնաց Թաուսայի արքու-
նական հովանոցը : Փաշան արժանաւայել կերպով
ընդունէն ետեւ Պրքապետին այցելութիւնը , մէկ

ժամանակ առաջին խոսած անուններն իրարու հետ չափազանց ուրախութիւն չուրեցրէր է և գովէր է Հայոց ազգը ուսման և կրթութեան մէջ բաւական աստիճանով ընդունաւ համար իւր հայազգի թարգման աշուտաբարձը Սիմոն Եփէնեանին որ այս ճամբարութեան հետն է :

Գերադասեալ Պօղոս Մարուշեան Արհիեպիսկոպոսը որ քանի մը տարի Հռոմայեց գահին կողմէն կոտորածներու արդիւններն տեսնելու համար իւր հայազգի թարգման աշուտաբարձը Սիմոն Եփէնեանին որ այս ճամբարութեան հետն է :

ԳԼԵՆՈՒՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պ. Ռօշէ Տէգիբուճ՝ Փարիզու գիտութեանց ճեմարանին անդամ, Հայտնիութեան կողմէն ըրած ճանապարհորդութեան դարձած ատենը շատ բնական բաներ և անոնց վրայ տեղեկութիւններ բերաւ, յիշեալ ճեմարանին առաջարկէր : Ստաց մէկն էր խոսք մը որ հասկնալը Քուստո կ'ըսէր եղբր, և մարդուն փորը գայտած «փէր» բառով ճիշդ գուր ինքնուրու մէկ հատիկ ազդու գեղն է եղբր : Փարիզու Հօգէտ-տիէօ բառով հիւանդանոցը աւտոր փորձը քանի մը անգամ ընելով գտան որ ճիշտնեցող հիւանդը քանի մը ժամու մէջ ճիշդ գուր ինքնուրու կատարեալ կը բժշկուի եղբր : Քիչ մը աւտան ալ տանի փորձերը ըլլան և յաջող երթայ նե՛ք բժշկարաններուն մէջ կը սկսի ծախուիլ, և Հայտնիութեան մէկ նոր գուռ մը կը բացուի առաւելու :

Ստացէր բառով ճիշդն որ փնտի կ'ըսէր բեր է, մէկ հատիկ առաջ չըլլաւ մարդուն փորը, և տաճկերէն ասան պարտաւ ըստաճն է կը կարծելի :

Ստացիայի մէջ երբեմն յանդուգն առաջարկներ կը գտնուին. որ ճանապարհորդը կողապետէն ետքը բանտարկեալի պէս քաղերին կը պահեն. անոր գործը և ստորագրութեամբը թուղթ կ'առնեն աւտոր տունը կ'երթան. ուղանքներուն չափ բաժանի կ'առնեն, և անկէջ ետքը թող կուտան այն մարդը : Հին «օմանցներ» (կեղծեալ պատմութիւններուն) մէջ ասանի բաները պատմելի նե՛ք մեզի կը չարժեքաւ համար գրուած սուտ բանի պէս կուգայ. բայց հիմա իրօք ասանի բան գտնուելուն մէկ օրիւ նախը հոս պատմեմք :

Քուստու և Քաթին բազմաբնակ գրեթէ ուրախութեամբ առաջարկները յորձեօք քարտէրին դասաւորը յոյժապաշարքին առին իրենց բնակարանը տարին. 40,000 լուռ (940,000 զուռուշ) ուղեցին որ բերել տայ. ստացաւ թուղթ որ թէ որ ստալը չի գայ նե՛ք զինքը կը մեղցնեն : Եւ գտնուած տեղին սնունդը և նշանը տալով թող չի տալով լաին որ իր գործը հրամանագիր մը գրէ իր եղբորը : Եւ մարդուն աւտանն էր տան Սիմոն Եփէնեան, և եղբորն անունը Գրիգորիոս Քուստու :

Տօն Սիմոնեան գրած առաջին գիրը օգուտ մը չըրան նե՛ք հարկ կուտ երկրորդ մը գրել : Բայց աւտանի գիրը անանի օգուտ մը ըրեր էր որ աւտագրները չէին յուսար և չէին ալ ուղեր. քանի ու գուտը այն երկիրներու մարդոցն էր. իրենց փառսէն զոտ բան չի կար : Պ. Գրիգորիոս առաջին գիրը կարգաւորուն պէս տեղեւոյն կառավարութեանը իւր մայրնելով քանի մը խումբ զինուոր սկստան ասոնց կտակէն սրտաւոր. գտան ասոնք, ետեւեւան ինկան և ճեմարանին : Եւ առաջիններէն չորս հոգի ճեմարան մը վերաւորելով չի կրցան փախչիլ, ձեռք անցան, մը նազածները փախան. բայց բռնուած չորսը ի հարկէ անոնց տեղը գիտեն : Տօն Սիմոնեան երկրորդ անգամ գրած գիրը ասոնց մէկին վրայէն ելաւ :

Վեճիկայի օրագրիւններուն մէկուն մէջ կը կարգաւորէր : «Ստաց և Սիմոն Եփէնեան իւր խոսքովը ներքին աւելի ճարտար խաղաղուց կ'աւելնէ : Պ. Ռօշէն Հայտնիութեան շատ մարդիկ իրենց աչքով տեսան, և ամենուն մեծ զարմանք եկաւ : Եւստի փառիւր օրագրիւններուն մէջ կը կարգաւորէր, և մեզի չափազանցութիւն կ'երեւէր. երբ որ մենք մեր աչքով տեսանք նե՛ք չափազանցութիւն չէ, իսկութեան ալ շատ վար գտանք գրուածները : Պ. Հուտեն մէկ աղայ մը ունի 13 կամ 14 տարուան : Երբ երկու աչքը ամուր մը կը կապէ. ինքը տղան բուլին կը զատուի երկու մեղրոյի չափ հեռուն կը կայնի. քովներէն մէկ բան մը կ'ուզէ. առնելէն ետքը կը հարցնէ տղան թէ ի՞նչ էր առած : Բայց այս հարցմունքը չըրած՝ աւելի ասպարիւթեան համար առածը կը պահէ : Տղան շուտ մը ինչ ըլլալը կը գրուցէ. անանի շուտ որ այն բանը իրեն տուին նե՛ք այնքան չըստ չէր կ'ըսէր զուռուշ քիչ մը

ժամանակ կ'անցնէր դոնէ ինչ ըլլալը հասկնալու համար վրան նայելու : Եւստի զարմանալին այս է որ մարդին ստալ ժողովը Պանքրմիսթիոն անունը այս բանին մէջ եղած վարպետութիւնը իր խելքովը գտածի մը պէս թէ հոն գտնուողներուն և թէ խաղաղուցին վրայ ծաղրելով կը խնդար : Պ. Հուտեն և աղան այն միջոցին ուրիշ բաներու պարտաւ էին. մէկ մըն ալ Պ. Հուտեն յանկարծ արը զուր հարցուց թէ Պ. Պանքրմիսթիոն վրայ ի՞նչ կայ : Տղան պատասխան տուաւ. գրիտարիկն մէջ մէկ արծաթ աչքնոց մը, և գրպանը (ձեպը) կապուտ եղբրներով մէկ ճեմարանի թաշկինակ մը : Եւստի վրայ սկսաւ Պանքրմիսթիոնը աղաչել որ ասանի խաղեր խաղալը ձգէ, գայ մարտասունը կ'ենայ : Եւստի եղաւ որ Պ. Հուտեն ասիկայ չընդունէր. չէ նե՛ք որ տեղ ինչ կեցածը տեսնելու կարողութիւն ունենալովին, անհնար էր որ մարդ մարդէն բան փախցնէր յաջողութեամբ :

Նորեմբերի ճեմարանին վրայ թրթուր մը կը գայտայ, որ պարզին փնտս կուտայ : Գաղղիայ բընական գիտութեան ճեմարանի անդամներէն վարպետ մը Պ. Պօնտան, գտեր է ասիկայ աղաւթներն ճարը : Տարւոյն մէկ եղանակին՝ այս օրագրի կեղծեանին փոխելով ինչպէս որ օրագրուն և թրթուրներուն ստիպութիւնն է, ծառին տակը կը թափին. և հաւկիթին հոն կը թափեն. որ միւս տարին կը կենդանանան, թրթուր կ'ըլլան և ծառին վրան կ'երկեն : Ուստի՝ ասոնց ծառին վրայէն վար թափած աւտենը գիտելու է. և անկէջ ետքը՝ ամեն մէկ թրթուրէն զարնուած ճիւղներին տակը՝ պինտ եղելու գուր երկնցած ճիւղին շրտալութեան չափերով բառարգ բերու կամ 25 չէնդիմէր օրագրուն մինչև ծառին բերանը 25 չէնդիմէր օրագրութեամբ փոքրու. հոգը ասիկայ վրայ ընելու է. և հոգը վրան տալով ճեմարան և ամբողջութեամբ է որքան որ կ'ըստանէ : Ստաց մէկ թրթուրի հաւկիթները կը թափուին. և կենդանանան ալ նե՛ք որ շատ դժուար բան կ'երեւի, ծառին վրայ երկը և ծառին փնտս հասցնելին անկարելի կ'ըլլայ :

Եւստի տեղեկութիւնն առաջ իմաստունը կ'ըսէ. «Եւստի ալ գիտեմ որ այս թրթուրներուն հաւկիթները թափելու համար եղած ծառերը քիչ մը շատ կ'իլլայ, որ ասոնցմէ աղաւթ մնացած ճիւղերը տուղտ ասիկայ չի կրնար վճարել : Բայց է որ մէկ ծառին վրայ այնքան ճիւղերու վրայ կ'ընար գայտնալ, որ գինը այս գործողութիւնը ընելու բաւական ըլլայ. ծառին տեղը վրայ պիտի տայ. բայց ասիկայ մասերը իմ պարտքն չէ կ'ըսէ. միայն այսպէս գիտեմ որ գիտութիւնը այս փնտսկար թրթուրները ջարդելուն կերպը կը ստիպուին. օգուտն ու փնտս բազմապէս պարտիկանքին բանն է » :

Բայց պարտիկանքն ալ կ'ըսէ մտածել որ կարելի է թէ այս թրթուրները շատնան նե՛ք ուրիշ ծառերու վրայ ալ տարածին. և ասիկայ մտածելով ծառերը վճարելու օգուտէն աւելի շահ կ'ընայ զուռ նե՛ք :

Ներգրական օրագիր մը երկաթի վրայ տալէս մէկ հաշիւ մը կ'ընէ : Գաւազանաձեւ շինուած երկաթէն մէկ լիւր աղէն ինի արծաթէրով երկաթ առնէ մէկ գարբին վարպետ մը և բանի նե՛ք բանած բանին համեմատութեամբ երկաթին գինը մէջ շատ մեծ տարբերութիւն կը մտնէ : Սիմոն լիւր գեղեցիկնոց շինուած երկաթը :

Չիւտ պայտ (նալ) ըլլայ նե՛ք կը բընէ լիւր 2 1/2 Պեղանի գանակ " " " 36 Կարի տեղ " " " 70 Օմբիկ (չափը) բերան " " 657 Նարմանդ և կաճակ (պօղօն) " " 867 Ժամայոյցի զարանակ (զեմպէրէ) 50,000

Թափու երկաթն ալ բանելով գինը մէջ մեծ տարբերութիւն կը մտնէ. որուն համեմատութիւնը ասանի կը գինն այն օրագիրը, թափու երկաթէն մէկ լիւր աղէն ինի արծաթ երկաթը չափ բընելով :

Ստիպական (պայտը) բաներ շինուի նե՛ք կը բընէ լիւր " " " 4 Սեմ բաներ և զարդեր " " " 45 Նարմանդ (բօքս) և Պեղանի ուղաւթ բաները, " " " 600 Վիլիոյ (թափու) " " 1,386 Շափիկ կաճակ (պօղօն) " " 5,826

Եւստի համեմատութեան կ'երեւի որ հասարակ երկաթ բաները թափու երկաթ բաներէն աւելի շահաւոր է գարբիներուն, թէ որ ժամայոյցի զարանակ (զեմպէրէ) շինելու փնտսնէ. քանի թափու երկաթով շինուելու բաներուն մէջ անանի բան մը չիկայ որ մէկ լիւր աղէն ինի երկաթը 50,000 լիւր աղէն ինի բընէ. այսինքն՝ մէկ զուռուշ երկաթը 50,000 զուռուշ բընէ : Եւստի շուտաւարժ զուռութիւնը արուեստագործներուն համեմատելու բանն է :

Շինարան հաւատարմութիւնը շատ գրեցոված

և շատ ատեն տեսնուած մէկ բան մըն ալ է նե՛ք միշտ նոր մէկ բանի մը պէս կը պատմուի. և կարգաւորները կամ լոգներն ալ կը զարմանան : Սիմոն է այս պատմութիւնն ալ որ օրագրոյ մէջ կը կարգաւորէ :

Սիմոն երկաթարգ մը իր շուռն ալ հետը ունեւարով իր ընտանեացի հետ տեսութեան դադարէր ձիով : Եւստի դարձած ատենը ձիոյ յանկարծ առանց պատճառի մը կը խորչի, գէտ ի ետին կը յաթկէ. վրայի մարդը պարտաւ և յանկարծ գտնուելով վար կ'իկնայ. կը մարի կը մնայ. ձիոյ ալ վաղելով շուտով իր անուր կ'երթայ : Հաւատարմութեամբ տիրոջ քովէն չի զատուի : Ներքին վեց ձիով կառքեր կ'անցնին. որ կառավարները քիչ մը ետ մնացեր և բարու հետ խոսելով կամայ կամայ կուգային : Եւստի կը վաղէ ճամբան կ'երկէ, ձիերուն դիմացը կը կայնի. հաշիւով այնքան կ'ընէ որ ձիերը կը կայնին : Հարկ կ'ըլլայ արտաճառը համեմատել. և այս ալ հաւատարմութեան շատ չէն աշխատիր. շուռն ասոնք իր անկարծութեամբ կը տանի. որ թէ որ չի տեսնէն նե՛ք կառքերը անոր մարմնոյ վրայէն պիտի անցնեն. և մարդուն ոտները ջարդուբուրդ ըլլալով չարաչար պիտի մեռնէր : Վարդը վերցուցին. պէտք եղած գարմանները ընելով խելքը գլուխը բերին. և շուռն իր տեղը երկու անգամ մահէ ազատուած եղաւ : Չին ու շուռն իրարու հետ բազմապէս. և գուռն քեզի մտածէ. որովհետեւ ձիոյ իր անուր մտեցաւ ձիոյ պէս տեղը մնացաւ ձեռք և կերը փնտրուել գնաց. շուռն իր անուր քով հաւատարմութեամբ, ձիոյ ինչպէս յարգի է և շուռն անարգ է. ձիոյ սուղ կը ծախուի և շուռն աճան : Եւստի պատասխան ուրիշ բան մը միտքը չի գայ նե՛ք գոնէ սոսկ հաւատարմութեամբ, որ աշխարհքին ամեն բանը ասոր պէս է. բայց շուռն որքան անարգութիւն կ'ընէ նե՛ք հոգ չընէր, ինչի հաւատարմութեամբ կը վայել ընելով հաւատարմութիւնը բնաւ չի ձգէր :

Ներսիս կ'ըստած ասոնց անոնցներուն պիտաւնի տեղեկութիւն : Ստացիայի թափաւորին է հաստանի մեծ գուռն եղած տարիէն տարած ասիկաներուն սուտերը եղած են. որ Վարդանեան բառով գործողութիւնով սկիզբած են. բանն ասիկ չէն :

Եւստի մէջ գիւրաւ համբերութեամբ յիշատան թափու մէկ թափու մէջ կը ծրարեն. և թափուները մէկիկ մէկիկ համբերութեամբ տեղը 50 անգամ կը համբեն : Սիմոն Վարդանի մէջ ծանուցեալ առաջարկութիւն մըն է : Եւստի մարդիկ թափու մեծութեամբ բարձրաձեւ երկաթներ հնարք են. քառասուն և ութը թափու իրարու վրայ շարելով ինչ բարձրութիւն կը հասնին նե՛ք ձիւր այն երկայնութեամբ կը կարեն. երկու ծայրը մէկ մէկ թափու գնելով թուղթի մէջ կը ծրարեն, 50 թափուները ծրարի տեղ կուտան : Եւստի խաղաղութեամբ թափու Վարդանի մայրաքաղաքը բռնուել է. բայց ամեն տեղի վաճառականներու հարկ կ'ըլլայ զգուշութիւն ընել. քանի ասանի բան մը հրատարակուի նե՛ք թէ պէտք կարգաւորներուն զգուշութեան համար է, բայց գէշ մարդիկ ասոր ծայրէն օգուտ երկրուն աչք զարնելով՝ ասանի խարդախեալ ծրարները շատաւելը կ'ըլլայ :

Յուսիս ամայ սկիզբները ծառայ այնքան աստիկ տար եղեր է որ երկաթ ծառերու գործարաններուն շատը գոցել հարկ եղեր է : Ուրիշ տարի մը այս աստիճան տար բոլոր մարդու միտք չի գար :

Սիմոն ամայ վերջերը Վեճիկայի քաղաքին և մօտի երկիրներուն վրայ քանի մը անգամ աստիճանի փոխութիւններ ըլլալով կարկուտ ինչու. անանի աստիճանութեամբ, որ ուրիշ տարին ալ ասոր պէս եղած ըլլալ մարդու միտք չէր գար : Եւստի փոխութիւններ շատ փնտս տուին : Վեճիկայի վրայ ունէին որ այս տարի վանա բերքը առատ պիտի ըլլայ և իրենց հանգիստ պիտի ըլլան. հիմա այս յոյս բոլորովին սխալացած է : Ինչպէս կարկուտներուն մէջ աղաւթիկ հաւկիթի մեծութեամբ կարկուտ կայ : Հաւատարմութեան զրօտանայ համար պարտաւորութեան տեղին ծառերուն վրայ տեղեւ չի մնայ. և ասոնք (չնայ) ծառերուն վրայ հաղարկէն աւելի թափուներ կարկուտելով աստիճան, վար թափուներ. որ իրենց պատասխան այն ծառերուն ձիւրը գտեր էին :

Վահագնայի Վեճիկայ երկրորդ, որ Պ. Յուսիս Վուռն բառով կոչուի ընտանեացիներէն է, և կարկուտ փորած ատեններէն մէկ բընուի (խաւան) մը գտան. մէջը ստալ, որ ամենքն ալ կուտաւարտութեան տեսնէ մնացած : Եւստի աստիճան 83 հատ են. 36 հատը բոլորաձեւ արծաթ, թափու մեծութեամբ. 15 հատը կոտորուած. և 32 հատը քառասունի ձեւով : Ստաց մէկ քանի մէկ երկուր կուռքի մը պատկեր կայ նոստած. և վրան կ'երեւի գոտի, ճարմանդ (չափաւոր) և մանեակ (կ'երանալը) : Ուրիշներուն վրայ կան աստեղք, օձ, եռագլուխ ծառի բունի պէս բաներ, թափուներ, և այլն : Եւստի հին աստիճանը աղաւթիկ թափաւորանին մէջ պահելու համար ծախու առնել կ'ուզին :

